

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TASHABBUSKORLIK XUSUSIYATINI SHAKLLANTRISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI

*Kadirova Omadxon Sobirjonovna, Andijon davlat pedagogika
instituti "Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi*

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF ENTERPRISE CHARACTERISTICS OF PRE-SCHOOL CHILDREN

*Kadirova Omadkhan Sobirjonovna, teacher of the department of
"Pedagogy and Psychology" of Andijan State Pedagogical Institute*

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ ИНИЦИАТИВНОГО ХАРАКТЕРА

*Кадырова Омадхон Собиржоновна, преподаватель кафедры
"Педагогика и психология" Андийжанского государственного
педагогического института*

[https://orcid.org/
0009-0007-9653-0557](https://orcid.org/0009-0007-9653-0557)

e-mail:
kadirovaomadkhan18@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola maktabgacha yoshdagi bolalarning tashabbuskorlik xususiyatini shakllantrishining ijtimoiy psixologik jihatlarini o'rganadi. Biz bolalarning ushbu muhim tashabbuskorlik xususiyatini shakllantirish, oilaviy muhit va ta'lim sharoitlarining rolini muhokama qilamiz.

Kalit so'zlar: tashabbus, maktabgacha yosh, ijtimoiy psixologiya, rivojlanish, erta bolalik ta'limi, oilaviy muhit, ijtimoiy o'zaro munosabatlar, psixologik omillar.

Abstract: This article examines the social psychological aspects of the formation of initiative in preschool children. We discuss the role of family environment and educational environment in shaping these important children's initiative traits.

Keywords: initiative, preschool age, social psychology, development, early childhood education, family environment, social interactions, psychological factors.

Аннотация: В данной статье рассматриваются социально-психологические аспекты формирования инициативы у детей дошкольного возраста. Обсуждается роль семейной среды и образовательной среды в формировании этих важных инициативных качеств детей.

Ключевые слова: инициатива, дошкольный возраст, социальная психология, развитие, дошкольное образование, семейная среда, социальные взаимодействия, психологические факторы.

KIRISH. Tashabbus – bu bolaning umumiy rivojlanishi va kelajakdagi muvaffaqiyatiga hissa qo'shadigan hayotiy xususiyatdir. Maktabgacha yoshdagi bolalar avtonomiyani ifoda etishni, mustaqil tanlov qilishni va o'z-o'zini boshqarish bilan shug'ullanishni boshlaydilar. Ushbu muhim davrda tashabbus qanday rivojlanishini tushunish unga ta'sir qiluvchi ijtimoiy va psixologik omillarni o'rganishni o'z ichiga oladi. Ushbu maqola ijtimoiy muhit va individual psixologik jarayonlarning o'zaro

ta'siriga e'tibor qaratib, ushbu omillar haqida to'liq ma'lumot berishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METADOLOGIYASI. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbusni rivojlantirish Eriksonning psixologik rivojlanish bosqichlari doirasida keng o'rganilgan. Eriksonning ta'kidlashicha, tashabbuskorlik va aybdorlik bosqichida, odatda 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalar yo'naltirilgan o'yin va boshqa ijtimoiy o'zaro ta'sirlar orqali atrof-

muhit ustidan kuch va nazoratni o'rnatishni boshlaydilar[1]. Ushbu bosqichning muvaffaqiyatli navigatsiyasi tashabbuskorlik tuyg'usiga olib keladi, muvaffaqiyatsizlik esa aybdorlik va inhibitsiyon tuyg'ulariga olib keladi. Vigotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasi, shuningdek, kognitiv rivojlanishda ijtimoiy o'zaro ta'sirlar va madaniy vositalarning ahamiyatini ta'kidlab, qimmatli tushunchalarni beradi. Vigotskiyning so'zlariga ko'ra, tashabbus kattalar va qobiliyatli tengdoshlar tomonidan boshqariladigan ishtirok etish orqali paydo bo'ladi. Oilaviy muhit, shu jumladan ota-onalarning uslublari va aka-uka dinamikasi tashabbusning rivojlanishiga sezilarli ta'sir qiladi[2]. Iliqlik va tuzilish bilan ajralib turadigan nufuzli tarbiya bolalarda mustaqil muammolarni hal qilish va o'z-o'zining samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, erta bolalik ta'limi sozlamalarining rolini kamaytirib bo'lmaydi. Bolalarga yo'naltirilgan o'quv dasturlari va avtonom faoliyat uchun imkoniyatlarni taqdim etadigan sifatli maktabgacha ta'lim dasturlari tashabbusni tarbiyalashga yordam beradi. Izlanish va ijodkorlikni rag'batlantiradigan qo'llab-quvvatlovchi o'qituvchilarning mavjudligi bu kontekstda juda muhimdir[3].

MATERIALLAR VA METODLAR. Ushbu tadqiqot maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbusni rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli ma'lumotlarni to'plash uchun miqdoriy tadqiqotlar va sifatli kuzatuvlarni birlashtirgan aralash usullardan foydalanadi. Namuna turli ijtimoiy-iqtisodiy kelib chiqishi 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalar, ularning ota-onalari va o'qituvchilaridan iborat.

Miqdoriy ma'lumotlar ota-onalarning uslublari, oila dinamikasi va ta'lim amaliyotini baholaydigan standartlashtirilgan so'rovnomalar yordamida to'plandi. Sifatli ma'lumotlar maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning o'zaro munosabatlarini bevosita kuzatish va tashabbusni targ'ib qiluvchi yoki inhibe qiluvchi omillar haqida chuqurroq ma'lumot olish uchun ota-onalar va o'qituvchilar bilan yarim tuzilgan intervyularni o'z ichiga oladi.

MUHOKAMA. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbuskorlik hissi rivojlana boshlaydi, bu ularning ijtimoiy va psixologik o'sishining muhim jihati hisoblanadi. Ushbu davrda tashabbusning shakllanishiga bir qancha omillar yordam beradi:

1. Ijtimoiy muloqot: Maktabgacha yoshdagi bolalar tengdoshlari, tarbiyachilari va kattalar bilan muloqot qilish orqali o'rganadilar. Ijобiy ijtimoiy aloqalar bolalarga atrof-muhitni o'rganish, o'z g'oyalarini ifoda etish, o'yin va boshqa tadbirlarda tashabbus ko'rsatish imkoniyatini beradi.

Ijtimoiy o'zaro ta'sir maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishi uchun asos bo'lib, tengdoshlari, tarbiyachilari va boshqa muhim kattalar bilan o'zaro aloqalarni qamrab oladi. Ushbu o'zaro ta'sirlar o'rganish, o'sish va hissiy rivojlanish uchun hal qiluvchi yo'l bo'lib xizmat qiladi. Bu yerda ba'zi asosiy jihatlar:

Kashfiyot orqali o'rganish: maktabgacha yoshdagi bolalar atrof-muhit bilan faol shug'ullanish orqali o'rganadilar va ijtimoiy o'zaro ta'sirlar bunday tadqiqotlar uchun platforma yaratadi. O'yinchoqlar bilan o'ynash, guruh mashg'ulotlari bilan shug'ullanish yoki oddiygina boshqalar bilan muloqot qilish bo'ladimi, bolalar ushbu tajribalar orqali atrofda dunyo haqida bilib olishadi[4].

Fikr va hissiyotlarni ifoda etish: ijtimoiy o'zaro ta'sirlar maktabgacha yoshdagi bolalarga o'z fikrlari, g'oyalari va hissiyotlarini ifoda etish imkonini beradi. Og'zaki muloqot, imo-ishoralar va yuz ifodalari orqali bolalar o'zlarining his-tuyg'ulari va fikrlarini ifodalashni o'rganadilar, tilni rivojlantirish va hissiy aqlni rivojlantiradilar.

O'yin va faoliyatni boshlash: ijobiy ijtimoiy o'zaro ta'sirlar maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yin va boshqa tadbirlarda tashabbus ko'rsatishga undaydi. Bu o'yinni taklif qiladimi, tengdoshini faoliyatga taklif qiladimi yoki guruh muhokamalarida qatnashadimi, bolalar o'zlarini tasdiqlashni va atrof bilan faol muloqot qilishni o'rganadilar.

Ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish: tengdoshlar va kattalar bilan muloqot qilish maktabgacha yoshdagi bolalarga almashish, hamkorlik, hamdardlik va nizolarni hal qilish kabi muhim ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. Ushbu o'zaro ta'sirlar orqali bolalar ijtimoiy vaziyatlarda harakat qilishni, ijtimoiy me'yorlarni tushunishni va boshqalar bilan mazmunli munosabatlarni rivojlantirishni o'rganadilar.

Ishonch va o'z-o'zini hurmat qilish: ijobiy ijtimoiy o'zaro ta'sirlar maktabgacha yoshdagi bolalarga boshqalardan fikr-mulohaza, dalda va qo'llab-

quvvatlash olish imkoniyatini beradi. Ushbu mustahkamlash ishonch va o'z-o'zini hurmat qilishga yordam beradi, bolalarga kashf qilish, tavakkal qilish, yangi muammolar qabul qilish imkoniyatini beradi.

Madaniy va ijtimoiy tushuncha: turli xil shaxslar bilan o'zaro munosabatlar maktabgacha yoshdagi bolalarning turli madaniyatlar, istiqbollar va ijtimoiy me'yorlariga ta'sir qiladi. Ushbu o'zaro ta'sirlar orqali bolalar xilma-xillikni qadrlashni, boshqalarning farqli jihatlarini hurmat qilishni va atrofdagi dunyo haqida kengroq tushunchani rivojlantirishni o'rganadilar. Umuman olganda, ijobiy ijtimoiy o'zaro ta'sirlar maktabgacha yoshdagi bolalarning yaxlit rivojlanishida muhim rol o'ynaydi, kognitiv, hissiy va ijtimoiy o'sishni rivojlantiradi, shu bilan birga, kelajakdagi munosabatlar va ijtimoiy kompetensiya uchun asos yaratadi.

2. Namuna: bolalar ko'pincha atrofdagilarning, ayniqsa kattalar va katta yoshdagi bolalarning xatti-harakatlariga taqlid qilishadi. Tashabbusni namoyish etadigan ijobiy rol modellarini kuzatish maktabgacha yoshdagi bolalarni ham xuddi shunday qilishga ilhomlantirishi mumkin.

3. Rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash: Maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbusni rivojlantirishda yordamchi tarbiyachilar va o'qituvchilar muhim rol o'ynaydi. Rag'batlantirish, maqtash va konstruktiv fikr-mulohazalarni taqdim etish orqali kattalar bolalarga tashabbus ko'rsatishda va yangi tadbirlarni o'rganishda o'zlarini ishonchli his qilishlariga yordam beradi.

4. Qaror qabul qilish imkoniyatlari: maktabgacha yoshdagi bolalarga yoshga mos ravishda tanlov va qaror qabul qilishga ruxsat berish ularga avtonomiya va tashabbuskorlik tuyg'usini rivojlantirishga yordam beradi. Bolalarga o'z faoliyati, o'yinchoqlari yoki o'yindoshlarini tanlash imkoniyatlarini taklif qilish ularni tashabbus ko'rsatishga va o'z afzalliklarini tasdiqlashga undaydi[5].

5. O'yinga asoslangan ta'lim: o'yin maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va kognitiv rivojlanishi uchun juda muhimdir. Xayoliy o'yinlar, o'yinlar va senariylar bilan shug'ullanish bolalarga xavfsiz va qo'llab-quvvatlovchi muhitda muammolarni hal qilish, qaror qabul qilish va tashabbus ko'rsatishni mashq qilish imkonini beradi.

6. Ijobiy mustahkamlash: bolalar yangi faoliyatni sinab ko'rish, muammolarni mustaqil ravishda hal qilish yoki guruh sharoitida yetakchilik rolini

bajarish orqali tashabbus ko'rsatganda, ijobiy mustahkamlashni ta'minlash juda muhimdir. Ularning sa'y-harakatlari va yutuqlari uchun maqtov va e'tirof maktabgacha yoshdagi bolalarni kelajakda tashabbus ko'rsatishni davom ettirishga undaydi.

7. Madaniy ta'sirlar: madaniy qadriyatlar va e'tiqodlar bolalarda tashabbuskorlik rivojlanishini shakllantirishi mumkin. Ba'zi madaniyatlarda individual tashabbus yuqori baholanishi va rag'batlantirilishi mumkin, boshqalarida esa jamoaviy qarorlar qabul qilish va muvofiqlik birinchi o'ringa qo'yilishi mumkin[6].

NATIJALAR. Izlanish va ijodkorlikni rag'batlantiradigan tarbiyalovchi va sezgir o'qituvchilarning mavjudligi birinchi o'rinda turadi. Ushbu topilmalar Vigotskiy nazariyasiga mos keladi va kognitiv rivojlanishda ijtimoiy o'zaro ta'sirlari muhimligini ta'kidlaydi[7].

XULOSA. Maktabgacha yoshdagi bolalarda tashabbusning rivojlanishiga oila dinamikasi, tarbiya uslublari va ta'lim muhitining kombinatsiyasi ta'sir qiladi. Tashabbusni rivojlantirish uchun qo'llab-quvvatlovchi va tuzilgan uy sharoitlarini yaratish va erta bolalik ta'limi dasturlari avtonom faoliyat va izlanishlar uchun imkoniyat yaratishini ta'minlash juda muhimdir. Kelajakdagi tadqiqotlar vaqt o'tishi bilan tashabbusning rivojlanishini kuzatish va erta ijtimoiy muhitning ushbu xususiyatga uzoq muddatli ta'sirini o'rganish uchun bo'ylama tadqiqotlarga qaratilishi kerak. Bundan tashqari, tashabbusni targ'ib qiluvchi amaliyotlarda ota-onalar va o'qituvchilarni tayyorlashga qaratilgan tadbirlar foydali bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Урунтаева Г.А. Детская психология. - М.: «Академия», 2010. -с. 36.
2. Подъяков Н.Н. Мышление дошкольника. - М.: «Педагогика», 1977. -с. 222.
3. Фозиев Э. Тафаккур психологияси. - Т.: «Укитувчи», 1990. —58 б.
4. Каримова В.М., Суннатова Р. Мустақил фикрлаш. - Т.: «Шарқ», 2000.-127 б.
5. Нишоновна З.Т. Мустақил ижодий фикрлаш. - Т.: «Фан», 2004.-215 б.
6. Тихомиров О.К. Психология мышления. - М.: МГУ, 1984.- с.214.
7. Ожегов С.И., Шведова Н.Ж. Толковый словарь русского языка. [Explanatory dictionary of the Russian language.] - М.: Azbukovnik, 1997.